

Natalja V. Hamajko

Ukrán Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, Kijev

hamajko@mail.ru

A Déli Rusz 9–10. századi régészeti kutatásának újabb eredményei

(orosz nyelvű előadás szinkrontolmácsolással)

A szovjet időszak kutatásában a Rusz 9–10. századi régészete igen szorosan összefonódott a Rusz állam eredetéről vallott véleményekkel. A két fő elmélet közül a normann-teória a Rurik dinasztia skandináv eredetét, az „antinormann” pedig a Rusz állam szláv eredetét hangsúlyozta. A II. Világháború után az utóbbi került állami szintre, így a régészek a leletekkel kapcsolatban igyekeztek kerülni a skandináv eredet megjelölést, helyette a semleges „druzsina kultúra”, vagy a „nemzetközi divatstílus” megnevezéseket használták. Ez egyébként a Déli Rusz területén egyértelműen helytálló volt, hiszen mind skandináv, mind sztyeppei elemek egyaránt megfigyelhetők a temetkezésekben.

A Szovjetunió szétesését követően a Rusz kutatásában ismét előtérbe került a régészet. Itt a Sztaraja Ladoga, Gnyozdovo, Sesztovcy lelőhelyekről származó anyagról van szó elsősorban, de feltűnt egyidejűleg kifejezetten a Déli Rusz anyagában feltűnő skandináv eredetű tárgyak kérdése is, melyet önálló katalógusokban mutattak be (F. A. Androszuk, V. N. Zocenko).

A szovjet időszak kutatásától eltérően még egy alapvető eltérés tapasztalható újabban a kutatásban. A Rusz állam kialakulását sokan ugyanis immár nem a szláv törzsek formálódásával szoros összefüggésben, hanem azzal párhuzamosan képzelik el, persze azzal kölcsönhatásban. A legfontosabb régészeti lelőhelyek (Kijev, Csernyigov, Iszkoresztyen, Perejaszlav, stb.) ásatásai és kutatásuk új lendületet vett.

Kijev régészeti kutatása esetében 2005-től a híres Tizedes templomnál aktívan újraindult feltárásokat említhetjük. A város Podol nevű részén a 10–13. századig terjedően két teljes udvarház feltárását sikerült elvégezni 2007-től kezdődően, mely számos zárt leletegyüttesével jó kronológiai támpontot eredményezett. A Sztarokijevszkoje gorogyiscse 2007–2011 eredményei pedig alapvetően új színben tüntetik fel a korongolt kijevi kerámia eredetéről való eddigi ismereteinket. A lelőhely korai szláv (5–8. század) erődítésének időrendje ma már nem tartható, az leghamarabb a 9–10. század fordulóján épült. A 10. század közepén itt új jelentős erődépítézet figyelhető meg, mely feltehetően kapcsolatba hozható az írott forrásokból ismert Olga fejedelemasszony helyi központjával. A 968-as besenyő ostrom égési rétege jól megfigyelhető, mely után a település hanyatlásnak indult. Kijev 10. századi kőépítkezésével kapcsolatban ma nem állnak rendelkezésünkre meggyőző információk.

A 9. század legvégén jellegzetes rusz druzsina temetkezések tűnnek fel Kijev területén, a kiemelkedéseken, míg a Zamkovej hegy lábánál egy kereskedelmi negyed, a Podol alakul ki és indul virágzásnak. A Dnyeper folyó vízállása ebből a szempontból kiemelkedő fontosságú volt, mely valószínűleg megfelelt a mai 91,5 m tengerszint feletti magasságnak.

Az elmúlt három évtized intenzív ásatásainak köszönhetően napjainkra Csernyigov a legjobban kutatott lelőhely a Rusz területén. A kerámialeletek alapján a szláv romni kultúrát a 9. század végétől a 11. század 1. harmadáig tartó ún. romni-Rusz periódus követi, melyben a kézzel formált romni szláv edények mellett a korongolt rusz kerámia is előfordul. Az eredendően romni kultúras telepet a 10. század 2. felében kőfalakkal kezdték megerősíteni.

A csernyigovi lelőhely legismertebb, legnépszerűbb része a kurgántemető, melyet a 10. század közepétől keltezhetünk. Később egyszerű aknasíros temető is létesült és a 11–13. században a korábbi kurgánok betöltésébe is gyakran temetkeztek másodlagosan. A csernyigovi temetkezésekkel kapcsolatban a romni kultúrához köthető kerámialeletek teljes hiánya említhető, mely alapján Csernyigov szeptemberi törzsi központként való értelmezési lehetősége eszik. Ugyanakkor a várostól 16 km-re lévő Sesztovci skandináv kurgántemető a skandináv központ elméletét is cáfolja. Csernyigov tehát egy Rusz adminisztratív központ lehetett a 10. század Dnyeper balparti hatalmi rendszerében.

A Sesztovci temető kutatásában 1998–2013 között új periódus valósult meg, melynek keretében két, eltérő magasságú folyóterazon elhelyezkedő kurgántemetőt sikerült elkülöníteni. Az itt folyó régészeti feltárások a legnagyobb léptékűek az elmúlt évtizedek Rusz régészeti kutatásában Ukrajna területén. Az alsó terasz kurgánjait (I–III. csoport) a folyó áradása előnvelte, ezért ebben a periódusban inkább csak időszakosan lakott kereskedelmi telepről beszélhetünk, míg a IV–VI. kurgáncsoport már jóval magasabban fekszik. Ez a lelőhely unikális jellegű, nem illeszkedik a térség egykori adminisztratív-közigazgatási rendszerébe. Sesztovci egy fegyveres kereskedő csoport által ellenőrzött kereskedelmi telep lehetett a Skandináviát Bizánccal összekötő kereskedelmi úton. 911-ben kereskedelmi szerződést is kötöttek Bizánccal. A fentieket mind a bizánci, mind a közvetlen skandináv eredetű tárgyak feltűnése alátámasztja.

Az előadásban részletes bemutatásra kerülnek Vypolzov, Perejaszlav, Ovrucsk, Korosztjen lelőhelyek is. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a Dnyeper középső folyása mentén megfigyelt 9. század végi–10. század eleji Rusz emlékek szétfeszíteni látszanak a korábbi Kijev-centrikus történelmi fejlődési modellünket. A Dnyeper jobb parti területein masszív meglepedésre a drevljánok elleni végső, megsemmisítő 945–946. évi háború után kerülhetett sor, mely a Kijevi Rusz kiteljesedéséhez vezetett.